

SZAFARIVEZETŐKÉNT DÉL-AFRIKÁBAN – SZEMÉLYES TAPASZTALATOK AZ ÖKOTURIZMUS KÍNÁLATI OLDALÁN

BALOGH BALÁZS

1. Bevezető

Nyolc fős csapatunk libasorban haladt az ernyőakáccokkal tűzdelt füves szavannán. A késő délelőtti hőségben egyre csüggedtebben kutattunk a folyó mellett előző nap jelentett gepárdcsalád nyomai után. A nap már magasan járt, és mély, sötét árnyékokat vetett a nyílt, füves síkot mozaikszerűen benépesítő, sűrű koronájú akácfák és bokrok alatt. Egy ilyen kis fásszárú „oázis” mellett haladtunk el éppen, amikor M.K. a sor közepén a csoport megállítására és figyelemfelhívásra szolgáló egyezményes jelet alkalmazva tenyerével kétszer combjára csapott, és megmerevedett. Egy érdekes, ritka madarat vett észre az akác egyik ágán, gondoltam (remek szemmel megáldott madarász volt ugyanis, ami bámulatos hangutánzó képességgel párosult, ezzel mindannyiunk csodálatát kiváltotta), ő azonban habitusától meglehetősen szokatlan módon, vészjósló nyugalommal, halkán azt mondta: – There is a lion under the tree. Tapintható feszültség cikázott végig a csoporton, valami ősi, civilizáltnak mondott társadalmunk mindennapjaiban talán már elfeledett, gyomorból jövő, félelemmel és izgatottsággal vegyes, az érzékek kiélesedésével és a figyelem ösztönös összpontosításával járó feszültség – mindez egy röpké gondolatnyi idő alatt történt, és valóban, a bokorban az addig Rorschach-pacaként megbúvó, tetszőleges esésű árny hirtelen határozottan egy hímoroslán alakját vette fel. Csendben ült, és átható tekintettel minket figyelt – nem több, mint 5-6 méterre lehettünk tőle. Instruktorunk, Jason – tapasztalt, kedélyes, nyugodt természetű, nyakigláb, vörös afrikáner – kis mozdulattal, szavak nélkül, de ellentmondást nem tűrően jelezte, ugyan szíveskedjünk lassan, nyugodtan, de késlekedés nélkül elhagyni a helyszínt (a tanultaknak megfelelően arrafelé, amerről jöttünk, hátat nem fordítva a „házigazdának”). Körülbelül 20-25 métert hátráltunk így egy félkörívben, ügyetlenül higgadságot erőltetve magunkra, vissza-visszapillantva, néha véletlenül egymás sarkára lépve (ilyenkor monty pythoni jelenetbe illően angolos udvariassággal elnézést kérve), s mikor megálltunk, vált csak nyilvánvalóvá, hogy az oroslán épp egy gnú maradékából táplálkozott, zsákmányát őrizte, ezért nem hátrált meg, amikor szó szerint majdnem belebotlott csapatunk. Az események könnyen vehettek volna kellemetlen fordulatot, ha csoportként nem őrizzük meg hidegvérünket, ugyanakkor valószínű, amennyiben nem vesszük észre, a ragadozó nem fedi fel kilétét, csupán

minket szemmel tartva hagyja, hogy elhaladjunk mellette – így sosem tudtuk volna meg, milyen élményben is volt részünk...

Ilyen és ehhez hasonló történeteket szép számmal mesélhet majd unokáinak az, aki romantikus kalandvagytyól vezérelve arra vállalkozik, hogy szafarivezetőként veti magát Dél-Afrika „Big Five” vadrezervátumaiba, és végigjárja az ehhez szükséges számléírtát az elméleti képzéstől a terepi gyakorlatokon át a fizető vendégek, turisták felelősségteli vezetéséig.

2. Hogyan készül a szafarivezető?

Európából nézve az, hogy valaki nap mint nap látogatókat kalauzol elefántok és oroszlánok közé „sivatagon és vadonban” – Sienkiewicz után szabadon –, meglehetősen egzotikus és kalandos pályaválasztásnak tűnik, Dél-Afrikában viszont – kis túlzással – mi sem természetesebb ennél. Főleg vidéki kötődésű afrikáner családok körében van erős hagyománya a természetjárásnak („being in the bush”), illetve a fogyasztási célú vadászatnak – felmenőik még ezer szállal kötődtek egy durvább, természetesebb afrikai vadonhoz, így utódaik, ha ez a vonzalom felhorgad bennük, könnyen választanak ilyen irányú pályát –, ezek közül is adja magát a terepi idegenvezetés, hiszen mára már jól szervezett, elfogadott képesítést adó képzési rendszer működik az országban, amely biztosítja az előrelépés lehetőségét is, felsőoktatási diploma pedig nem szükséges hozzá.

A szafariturizmus felfutásával, vadrezervátumok szaporodásával egyre nagyobb szükség lett a látogatókat kalauzolni képes idegenvezetőkre a kínálati oldalon, akik biztonságosan eligazodnak a nagyvadakkal benépesült terepen. A földbirtokosok és

családtagjaik saját földjeiken gyakran maguk végezték ezt a tevékenységet, azonban egy egységes képesítési keretrendszer hiányában nagyobb kockázatot vállalt az az utazó, aki önjelölt vezetővel vágott neki egy-egy túrának. A vendégek és az állatok biztonságának szavatolása, a balesetek és a potenciálisan veszélyt jelentő konfliktusos szituációk elkerülése (illetve azok megfelelő kezelésének képessége) érdekében jött létre 1990-ben a FGASA (Field Guides Association of Southern Africa), melyet egy állami, a kultúra, turizmus és vendéglátás ellenőrzéséért felelős szerv (CATHSSETA) akkreditál, s ami ma már tulajdonképpen az egész kontinensen (legalábbis annak szubszaharai részén) elfogadott. Hitelesítő ernyője alatt működnek a tanfolyamok kisebb-nagyobb szolgáltatói, akik meglehetősen borsos áron kínálnak garantált „álomkarriert” a mindenáron rövidnadrágban, szafarikalapban és betűrt khaki színű ingben dolgozni vágyóknak. Tény és való, a képzést sikeresen elvégzők nagy százaléka szinte azonnal lehetőséget kap a piacon, az egyre terjeszkedő turisztikai ágazat könnyen és gyorsan felszívja a szakképzett munkaerőt – ez persze dél-afrikai állampolgárokra vonatkozik elsősorban, külföldiként a protekcionista foglalkoztatáspolitiká miatt munkát vállalni sokkal nehezebb. Ebből (is) következően alapvetően más a tanfolyamhoz való hozzáállása a helyieknek és a (valamely) tengeren túlról érkezőknek. Míg előbbiek sok esetben gyakorlatias módon elsősorban munkalehetőséget látnak benne, addig a külföldiek az egzotikus afrikai vadvilág iránti érdeklődésüket, rajongásukat élik ki vele: van, aki rövidebb időre érkezik, mert a programnak csak bizonyos moduljai érdeklék, vagy egyszerűen csak szeretne néhány hétig vadregényes módon sátorban aludni egy vadrezervátumban és megismerni annak faunáját és ökológiáját. Van, aki az így megszerzett képesítést

és gyakorlati tapasztalatot kamatoztatni tudja szakmájában, mások inkább afféle hobbiként tekintenek rá. A tanfolyam három hónapja során találkoztam nyugdíjas egyesült államokbeli bankárral, aki minden évben hónapokat tölt Afrikában, s akivel érdekes beszélgetéseket folytathattam a '80-as évek Kelet-Közép-Európájának gazdasági-politikai viszonyairól; olasz idegenvezetővel, aki szakmai portfólióját bővítette a kurzus elvégzésével; svéd középiskolással (!), aki utolsó nyári szünetében madarászszenvedélyének hódolt; olasz honlaptervezővel, aki többéves állatkerti önkéntes tapasztalattal a háta mögött kívánta gyermekkori vágyát megvalósítani; s angol természetvédővel, aki a történelem szakot hagyta el azért, hogy szafarivezető lehessen Afrikában.

A modern kifejezéssel élve ökotudatosnak mondható tanfolyamszolgáltatók között találunk robusztusabb szervezeteket, melyek „ipari szinten” termelik szakképzett szafarivezetőiket, gyakran 40-50 fős csoportokat foglalkoztatva, s profiljukhoz tartozik a bárki által hozzáférhető, többnapos hálózású rezervátumi túrák („primitive trails”), a nagyobb lélegzetvételű nyomkövető túrák („trailing experience”) szervezése és vezetése is a Dél-afrikai Köztársaság, Botswana és Namíbia területén – ilyenek a Krugerben és környékén működő EcoTraining, Bushwise és a Lowveld Trails. Mások kisebb csoportokkal, egyszerűbb és intimebb környezetben dolgoznak, némileg kedvezőbb áron, mint például a Limpopo Field Guiding Academy (névével ellentétben) Gauteng tartományban, vagy az Ulovane Fokföldön.

A képzés minden esetben elméleti modulok széles skáláját és napi kétszer 2-4 óra gyakorlatot tartalmaz, a tananyagot a FGASA által meghatározott irányelvek alapján szabják meg. A nyelvi kultúra iránt érdeklődők is találhatnak itt érdekességeket, ugyanis a szafarivezetők egymás között – hogy az egyszeri turista a rádióan elkapott információkat ne tudja olyan könnyen dekódolni – mindenhol az állatok helyi, törzsi neveit használják lingua francaként. Ennek köszönhetően több nyelven ismerem az oroszlánt, mint amennyin köszönni tudok: a Limpopo és Mpumalanga tartományokban elterjedt, xitsonga nyelvcsoporthoz tartozó shangaan törzsben *ngala*, *cvána* és szotó nyelven *tau*, a zuluknak *ihubesi*, a Keleti Fok tartományt nagy számban lakó koszák pedig *ingonyamának* hívják. Egyszerűbb a dolga a laikus utazónak más esetekben, az elefánt például kis hangalakváltozásokkal legtöbbször *ndlovu*, a leopárd *ingwe*, a bivaly pedig *nyarhi*, vagy *nyathi*.

A gyalogos szafarivezetői tanfolyam („trails guide”) az ún. „NQF2 Field Guide” alapképesítés megszerzése után kezdhető meg. Utóbbi során az elméleti háttértudás és annak terepi prezentálása van előtérben, míg előbbi esetében magától értetődően a praktikus tapasztalatszerzés kap hangsúlyt, ami nyomolvasói és fegyverhasználati gyakorlattal és vizsgával egészül ki. Elvégzéséhez meghatározott mennyiségű terepen töltött óraszám és emberre potenciálisan veszélyes nagyvaddal való találkozás szükséges – amely adatokat és a hozzájuk tartozó „esetleírásokat” egy arra a célra szolgáló könyvecskében rögzítik: ezek a naplók később nem csak a szakmai előrelépéshez szükséges FGASA hitelesítéshez kellene, hanem az illető szafarivezető „emlékkönyveivé” is válnak.

Kétségkívül nem mindennapi élményt biztosít már a képzés helyszíne is: nyitott táborunk, mely mindössze néhány kétszemélyes sátorból, egy „előadóteremből”, étkezőből és egy mellékhelyiségből állt, a Dinokeng rezervátum szívében feküdt. Sátrainkat közvetlenül határolta egy kisebb vízfolyás, amin alkalmanként egy-egy nílusi krokodilt láttunk lomhán leúszni (legdélibb előfordulási helye ez), éjszakánként vízilovak csámcsogtak hangosan tőlünk mindössze néhány méternyire a nádasban, hajnalonta pedig felbecsülhettük, vajon milyen távolságból halljuk az oroszlánt vagy a hiénát. Az éjszaka egyébként is egy másik világot rejt, hiszen a ragadozók ilyenkor indulnak vadászni, mi pedig, ha nem muszáj, nem hagyjuk el sátrainkat. Napközben dzsippel közlekedve általában remekül megközelíthetők a nagytestű állatok, akik a járművek ártalmatlan jelenlétét megszokva többnyire „fülük botját sem mozdítják”. Más a helyzet azonban a gyalog terepen töltött napokon, amelyek ezért sokkal több izgalmat tartogatnak. Egy alkalommal a csoport egyik éles szemű tagja három békésen legelésző szélesszájú orrszarvút vett észre a magas fűben. Széllal szembe kerülve kb. huszonöt méterre közelítettük meg őket, s jó pár percet töltöttünk így társaságukban. Megneszelték ugyan minket, de hamarosan nyugodtan visszatérték korábbi tevékenységükhöz. A sikeres, tankönyvbe illő találkozást rövid pihenővel zártuk le, mialatt instruktorunk arrébb húzódott, hogy némi privát szférára tegyen szert. Nem telt bele azonban egy perc, és a derékig érő fűbe lapulva, hevesen gesztikulálva máris újra közelíteni láttuk (az „iszkolni” kifejezés talán túlzás) – mögötte egy elefántbika tűnt fel, egyenesen irányunkba tartott, s mozgásából látszott, konkrét úticélja van. Sebesen felszedelőzködtünk, hogy útból kitérjünk, majd a kedvező szélirányt kihasználva 20-25 méter távolságban tempósan utánaeredtünk,

hátha elvezet minket a csordához. Csupán néhány percig vonultunk így visszafojtott izgalommal, amikor vezetőnk a menet élén hirtelen megtorpant, sarkon fordult, és sietősen egy közeli bozótos felé terelte a csoportot: az elefánt felriasztott három (ezúttal keskenyszájú, természeténél fogva is meglehetősen ingerlékeny) orrszarvút, melyek – köztük tehén borjával – most nagy sebességgel csörtettek csoportunk felé. A kis bokrok jótékonyan rejtő fedezékét elérve annyit időztünk csak, hogy mindenki egy pillantást vethessen legalább az egyik állatra, majd jobbnak láttuk minél hamarabb odébb állni a lassan már laokoónivá váló jelenet helyszínéről.

Nem minden történet végződik azonban ilyen szerencsésen. Az időről-időre bekövetkező, jórészt emberi mulasztásból származó balesetek emlékeztetőül szolgálnak arra, mekkora a vadrezervátumban dolgozók felelőssége, s mennyi elővigyázatosságra, tapasztalatra és tudatosságra van szükség egy természetes élőhelyen, ahol ráadásul az ember jelenlétéhez hozzászokott vadállatok ilyen nagy sűrűségben vannak jelen. Egy augusztusi estén a Dinokeng rezervátum egyik szálláshelyének munkatársa a műszak végén hazaindult volna, de fuvarja sötétedésig nem érkezett meg. Ő úgy döntött, kerítéssel védett munkahelye és a rezervátum kapuja közti párszáz méteres távolságot gyalog teszi meg, célját azonban sosem érte el, mert szerencsétlenségére e rövid szakaszon oroszlánok keresztezték útját. Maradványait másnap reggel találták meg, az eset országszerte nagy port kavart, s felszította a rezervátumok biztonsági előírásai és azok betartása körül dúló vitát. Az „elkövetők” viselkedése ezt követően megváltozott, fotó- és videóbizonyítékok tanúsága szerint a természetes körülmények között az embert általában elkerülő, tőle féltő oroszlánok szálláshelyek mellett kezdtek ólálkodni az onnan kilépőkre várva,

könnyű zsákmány reményében. Hamarosan egy, táborunk közvetlen szomszédságában található, ragadozók ideiglenes elhelyezésére szolgáló kifutóba kerültek, míg végül a park vezetése eutanáziájuk mellett döntött. Ezekben a hetekben reggelente rendre mellettük haladtunk el dzsipünkkel, s ilyenkor ők – három ereje teljében lévő, fenséges külsejű hím – hideg tekintetüket merőn belénk vájva, a vadász és áldozata közti láthatatlan mágikus vonzerőnek engedelmessé lassan közelíteni kezdtek, mintha nem is észlelték volna a közöttünk húzódó kerítést, vagy a jármű jelenlétét.

Egy afrikai vadrezervátum éppen azért bír akkora vonzerővel, mert egy történelmi időkből megmaradt ösztönös világ megtapasztalásának egyedülálló élményét képes nyújtani, biztonságos körülmények között – azonban, amint arra a példa is intő jelként szolgál, ahhoz, hogy ez így maradjon a következő generációk számára is, az ezeket az élőlényeket megillető tiszteletre és körültekintésre van szükség az ott dolgozók és a látogatók részéről egyaránt.

3. Vadrezervátum mint ökoturisztikai desztináció

A Dél-afrikai Köztársaság nem csak ásványkincseiről, borvidékeiről vagy kultúrtörténeti emlékeiről nevezetes, hanem egyedülálló, változatos természeti örökségéről és őshonos állatvilágáról is, melyből nemzeti parkjai és vadrezervátumai révén a turizmus is egyre növekvő mértékben profitál.

A több, mint egymillió km² területű ország kilenc biomra osztható, melyek eltérő éghajlati és domborzati jellemzőiknek köszönhetően talajtípusok, növénytakaságok és faunaközösségek széles skálájának adnak otthont (Pulella, 2016). Kiemelhető ezek közül a fynbos, mely a Fokföldi Flórabirodalom részeként egyedülálló turisztikai

vonzerővel bír, illetve a füves és fás szavanna, az ökoturisztikai iparág „kulcsszereplőit” adó nagyvadak, a „Big Five” elsődleges természetes élőhelyei.

A turizmus a Dél-afrikai Köztársaság gazdaságának fontos pillére, a koronavírus-járvány előtti évtizedben az ország GDP-jének 7–9%-át tette ki (Cowling, 2024). Az ágazaton belül is kiemelt helyet foglal el az ökoturizmus és a szafarilátogatás. Zászlóshajói a nagy nemzeti parkok: míg az ikonikus Kruger mellett többek között az Addo vagy a Marakele elsődleges vonzerejét is a gazdag állatvilág adja, mások, mint a Tábla-hegység, a Garden Route, vagy az Agulhas inkább emblematisus helyszínei révén tartanak joggal számot érdeklődésre. A turizmus mellett főleg természetvédelmi, illetve természettudományos, ökológiai kutatási célú tevékenységeknek adnak otthont az ország bioszféra rezervátumai (Kruger to Canyons, Kogelberg, Cape West Coast, Cape Winelands, Waterberg, Vhembe), és az állatvilág természetes vándorlási mintázatait minél kevésbé gátolni hivatott, határokon átívelő „transfrontier” parkok (ilyen a Krugert magába foglaló Greater Limpopo, a Kgalagadi, vagy az Ai Ais/Richtersveld). Érdeklődésünk tárgyát ezúttal mégis elsősorban azok a gyakran magánkézen lévő vadrezervátumok képezik, melyek akár természetvédelmi területek mentén, akár urbánus zónák közvetlen szomszédságában fekvő a szafariturizmus fontos desztinációiként szolgálnak, és számos esetben hasznos természetvédelmi és tudományos funkciókat is ellátnak.

Az országban közel 12 000 magántulajdonú vadaspark van, amelyek tevékenységi és szolgáltatási körüktől függően vadászfarmként üzemelnek, szálláshelyet és szafarit ajánlanak, esetleg veszélyeztetett faj vagy fajok megőrzéséhez hozzájárulva azokat tenyésztik (mely funkciók sok esetben összefonódnak). Ezek az ország szárazföldi területeinek összesen 18%-át teszik ki (Dry, 2012).

Az egzotikus állatok évszázados tradíciójú vadászata, amint arról az országban még mindig működő nagy számú vadászfarm is tanúskodik, továbbra is komoly bevételi forrás a Dél-afrikai Köztársaság számára (elsősorban európai és észak-amerikai „sportemberek” részvételével), de szerencsére egyre nagyobb teret nyer a „békés” szafarilátogatás, mely ráadásul napjainkban egyre többek számára válik elérhetővé, s nem csak a nemzetközi, hanem a belföldi idegenforgalomban is: szállásadók és programszervezők szezonon kívül gyakran biztosítanak kedvezményes árakat és akciókat dél-afrikai állampolgárok számára, az így belföldi desztinációként is megjelenő rezervátumok pedig az oktatásban-ismeretterjesztésben is szerepet kapnak. Jó példa erre a Johannesburg-Pretoria agglomerációtól mindössze egy órányi autótúra fekvő, autópályán könnyen megközelíthető Dinokeng rezervátum, amely nem csak külföldi turisták, hanem a városi lakosság rekreációját is szolgálja.

Fontos különbség a nemzeti parkok (és védelem alatt nem álló területek), valamint a vadrezervátumok között, hogy míg előbbiben az állatok az állam tulajdonát képezik, addig utóbbi esetében mintegy a földhöz tartozván, a tulajdonos jószágának számítanak. Ennek okait a huszadik század során a zabolátlan vadászatban, a lakosság terjeszkedésében és ebből következően a vadállatok számának drasztikus visszaesésében kell keresnünk – az 1960-as évekre mind a növényevő patások, mind a ragadozók száma történelmi mélypontra zuhant (Du Plessis, 1969; Friedman

& Daly, 2004). Bár a földbirtokosok már a század első felében felismerték pl. az antilopfélék jelenlétének értékét földjeiken, ez nem párosult tudatos tervezéssel és védelemmel addig, míg végül 1987-ben az állam jogilag is elismerte a vadgazdálkodás mint mezőgazdasági tevékenység létjogosultságát, s a gazdák tevékenységi körüket ennek megfelelően alakíthatták át (van Hoven, 2015). A lehetőséget felismerve így az ország nemzeti parkjai mellé számos kisebb területű vadrezervátum sorakozott fel a természetvédelem frontján, ahol a tulajdonosok legtöbb esetben földjeik állattenyésztési profilját, legelőként való hasznosítását cserélték vadgazdálkodásra és az ökoturizmus feltételeinek megteremtésére (Hoogendorn et al, 2018). Ezeken a területeken a látogató sok helyütt találkozhat még az agrármúlt visszahagyott maradványaival itatók, drótok, kerítésrudak, vagy lokális szikes foltok, szekunder növénytársulások formájában.

A tulajdonlás rendszerének sajátosságai miatt így akár egymás tözsomszédságában is találhatunk minden oldalról zárt kisebb területű vadsparkokat, amely elválasztás gátolja többek között a növényevők természetes migrációját, s ahol az adott terület méretéből fakadó eltartóképessége szabja meg a nagyragadozók maximális számát – sok helyütt ezért nem megvalósítható pl. a foltos hiéna (*Crocuta crocuta*) vagy az afrikai vadkutya (*Lycan pictus*) visszatelepítése, hiszen területigényük sok esetben nagyobb, mint ami rendelkezésre áll (Jenkins et al, 2015). A fragmentáció miatt a rendszer tehát felügyeletre és bizonyos mértékű szabályozásra szorul. Cserébe viszont a tulajdonos(ok) jól felfogott érdeke jó gazdaként egy egészséges állatállomány, illetve szaporulat fenntartása (már csak a turizmusból származó bevételek maximalizálása érdekében is), hatékonyabb védekezés megszervezése válik lehetségessé az orrvadászat ellen, és lehetőség van a veszélyeztetett fajok egyedeinek (pl. orrszarvú, gepárd) monitorozására, állatorvosi ellátására. Hátránya persze az is, hogy a turista lépten-nyomon szembesülni kénytelen a kerítés meglehetősen illúzióromboló látványával, tehát a „végtelen afrikai vadon” romantikus képzetével Dél-Afrikában kevésbé találkozhatunk – még a nagy nemzeti parkokban (pl. Kruger, Addo, Kgalagadi) sem, ahol létszámkorlátozás híján egy-egy észlelésnél akár 6-8 jármű is összezsúfolódhat.

Riaan Brand, az Amakhala rezervátum egyik szállásadója több, mint húsz éves tapasztalattal bíró gyalogos szafarivezető érthető példával világítja meg a földhasznosítási modellváltás praktikus, gazdasági hasznát vendégeinek: Az adott területen legeltetett marha-, kecske-, vagy birkaállomány a növényzetre és a talajra, ezáltal a terület vízháztartására is negatív hatással van, hiszen bizonyos fűféléket szelektíven, nagy tömegben fogyaszt, más növényeket kontroll nélkül terjeszkedni enged, így a talaj degradálódik. A föld értéke és termőképessége romlik, s az így hosszútávon elszenvedett kár nem arányos az állatok hasznosításából származó bevétellel. Ezzel szemben a terület eredeti „öslakosai” több millió éves fejlődésük alatt munkamegosztásra rendezkedtek be: a kafferbivaly, a víziantilop vagy a nyala vízhez kötöttebben él, a szárazságtűrőbb fajok (impala, springbok, gnú, oryx stb.) benépesítik a kietlenebb tájakat is; a duiker (méretéből adódóan) a bokrok legalsó ágait fogyasztja, feljebb a bozótantilop, embermagasságban a nagy kudu táplálkozik,

a legtöbb állat számára elérhetetlen koronához pedig a zsiráf fér hozzá; ugyanazon fűtársulások más részét preferálja a szélesszájú orrszarvú, a zebra, és a gnú, s hosszan sorolhatnánk a fauna elemeinek egymást kiegészítő funkcióit, a földimalactól a ragadozókon át az elefántig. Egyazon terület egységnyi biomaszája tehát jóval több fajt és egyedet képes egészségesen fenntartani, mint háziállattartás esetén, amiből így a föld tulajdonosa is jobban profitál, legyen szó vadászatról, az állatok eladásáról, vagy turizmusból befolyt hasznonról.

A szafarilátogatásra és kapcsolódó szolgáltatásaira épülő turisztikai iparág előnye tehát, hogy mindkét félnek érdeke az adott területen egy minimális beavatkozással fenntartott, „önműködő” ökológiai rendszer létrehozása, melyben szükségszerűen a tápláléklánc minden eleme képviselteti magát.

A helyi ökoszisztéma egészségesebb működése, és persze a turizmusból származó profit maximalizálása érdekében ahol lehet, visszatelepítették a korábban a régióból kihalt, vagy kiirtott keskeny- és szélesszájú orrszarvút, oroszlánt, gepárdot, elefántot, hiszen – bár a rutinosabb szafarilátogatók és „aficionadók” többre tartják a gazdag madárvilágot, érdekes rovarokat, ökológiai érdekességeket, esetleg a térség flóráját – az átlagos turistát megszólító fő vonzerő mégiscsak az egyedülálló megafauna (Lindsey et al, 2007; Mangachena, 2023).

4. Amakhala

A feljebb összefoglalt általános jelenségeket személyes terepi tapasztalatok alapján a Keleti Fok tartományban, Gqheberától (Port Elizabeth) nem több, mint egy órányi autóútra keletre festőien változatos környezetben, 8500 hektáron elterülő Amakhala

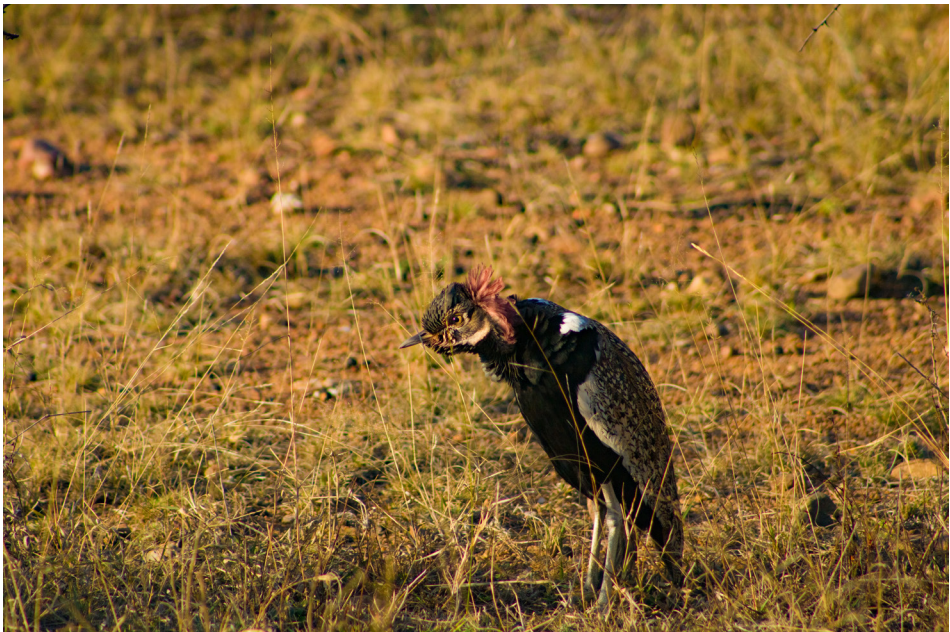
vadrezervátum példáján keresztül igyekszem bemutatni, ahol szafarivezetőként volt lehetőségem belekóstolni a szakma, de még pontosabb, ha azt mondom, életforma rejtelmeibe és érdekességeibe.

A parkot 1999-ben alapította a földet birtokló négy család, mindannyian a 19. század húszas éveiben érkezett brit telepesek leszármazottai. Mint annyi más rezervátum esetében, ők is birkanyájakat és marhacsordáikat cserélték antilopfélékre, elefántra, bivalyra, oroszlánra. A föld az 1990-es években még 60%-ban túlhasznált, kopár legelőkből állt, ezek aránya a 2010-es évek végére a mezőgazdasági tevékenység beszüntetésével és csapadékosabb évek beköszöntével 20%-ra csökkent (Achieng et al 2020). A természetes flóra és fauna visszaállítására tett értékes erőfeszítések lassan eredményre vezettek: a terület eredeti növénytakarása „albany thicket”-ként írható le, amely szukkulens, szárazságtűrő növényekből, viszonylag alacsony fásszárúakból áll, s a fynbos, a karoo, a szavanna és az indiai-óceáni parti öv találkozásánál azok bizonyos jegyeit magán viselve képez egyedi biotopot, ahol a domborzatnak és a szeszélyes éghajlati viszonyoknak köszönhetően változatos karakterű területegységekkel találkozhatunk a füves szavannától a homoktalajon terjeszkedő bozotos erdőig. Kincsei közt találhatók többek között az *Euphobia-félék*; nyílt területeit színpompába borító virágok (pl. *Wahlenbergia undulata*, *Oenothera biennis*, *Dianthus caryophyllus*, *Maria elliottii*, *Cyrrhantus helictus*, *Plumbago auriculata*); a mérgező gumójú, de páratlan szépségű, koisan őslakók által hasznosított *Boophone disticha*; a kesernyész ízü, szukkulens „spekboem” (*Portulacaria afra*); az érzéstelenítő hatású enzimeket tartalmazó tövisekkel felvértezett *Azima tetracantha*; az állatok számára toxikus, de sebgyógyításra használható, érszűkítő hatású „disznófül” (*Cotyledon orbiculata*); vagy a beszédes nevű „karoo numnum” (*Carissa haematocarpa*). A kontinens déli felén honos antilopfajok többsége nagy számban képviselteti itt magát, s a terület több tucat egyedet számláló kafferbivaly- és elefántcsordát, valamint néhány vízilovat tart el. A rezervátum kis méretének, és a számukra nem megfelelő élőhelynek köszönhetően foltos hiénával és afrikai vadkutyával nem találkozhatunk, így 5-6 kifejlett oroszlán „uralja” a vidéket, amelynek különlegessége viszont a barna hiéna (*Parahyaena brunnea*) jelenléte. A rezervátum északi fele még külön egységet alkot, ahol a ragadozóhierarchia alján helyet foglaló gepárdnak nem kell oroszlántámadástól tartania. A leopárd csupán alkalmi látogató, mert – ugyan próbálkoztak egy-egy példány visszatelepítésével – territóriumigénye különböző tényezők (zsákmánysűrűség, egyéb ragadozók száma, fajon belüli verseny) függvényében változik (Parker, 2023), a kerítés pedig nem képez előtte különösebb akadályt, a szomszédos farmokon azonban üldöztetésnek van kitéve, így a terület nem mondható ideális élőhelynek számára.

A felsorolt ragadozók visszatelepítésének – legtöbb esetben sikeres – első hulláma 1996 és 2005 között zajlott Amakhalában, és a szomszédos Shamwari rezervátumban, amihez tartományiszerte csatlakoztak a frissen alakult vadasparkok, valamint az Addo Nemzeti Park. A legsikeresebb projekt természetesen az adaptív oroszláné lett, melynek száma egy évtized alatt a bőségesen rendelkezésre álló tápláléknak és a hatékony védelemnek köszönhetően megsokszorozódott a régió rezervátumaiban

(Hayward et al, 2007), míg a skála másik végén helyet foglaló afrikai vadkutya visszatelepítési kísérlete végül sikertelennek bizonyult (Hayward, 2021).

Afrika ikonikus lakója lévén nem mehetünk el szó nélkül az orrszarvú mellett, hiszen a kontinens rezervátumainak egyik legfőbb attrakcióját képezi, s közelmúltjának passziótörténete mindenki előtt ismert. Napjainkban is élő öt fajából kettő – a keskeny- és a szélesszájú orrszarvú – honos a fekete kontinensen, melyeket – ázsiai rokonaikhoz hasonlóan – a kihalás szélére sodort az esztelen vadászat. A szélesszájú orrszarvú (*Ceratotherium simum*) állománya az 1970-es évekre háromezer példány körülire zsugorodott, majd az intenzív védelemnek köszönhetően a 2010-es évek elején számuk húszezer fölé nőtt, azonban az orrvadászat folyamatos nyomása alatt jelenleg ismét csökkenő tendenciát mutat, tizenötezerre becsülhető. Még drámaibb a helyzet a keskenyszájú orrszarvú (*Diceros bicornis*) esetében, amely a '70 és '90 között eltelt két évtizedben populációjának 96%-át elvesztette, jelenleg kb. hatezer példány él a vadonban. A Dél-afrikai Köztársaság az orrszarvúak erődítményének számít, az egész kontinens keskenyszájú orrszarvúállományának fele itt található, a szélesszájú orrszarvúak száma pedig tizenkétezerre tehető. Orrvadászatuk az ország területén a koronavírus-járvány előtti évi ezer fölötti esethez képest visszaesett ugyan, de így is több, mint ötszáz példányt pusztítanak el évente (International Rhino Foundation, 2022). Túlélésük biztosításában nélkülözhetetlen szerepe van a kisebb vadrezervátumoknak, ahol védelmük és felügyeletük, állatorvosi ellátásuk könnyebben megoldható (Furstenburg et al, 2022). Az ilyen parkok komolyan veszik a feladatot: szinte mindenhol működik „anti-poaching unit”, minden egyes orrszarvú az alapvető életfunkciókat is folyamatosan monitorozó jeladót visel. Pontos számuk-

ról a turistáknak nem adnak tájékoztatást, észleléseiket a szafarivezetők rádión nem közlik egymással, nehogy a frekvenciát esetleg lehallgató illetéktelen fülek birtokába jusson az információ. A hatékony védelemnek és az ideális körülményeknek köszönhetően a jámborabb természetű szélesszájú orrszarvúak az Amakhalában nagy számban képviseltetik magukat, az elmúlt tizenöt évben közülük mindössze ketten estek orrvadászat áldozatául. Különleges privilégium terepen nap mint nap akár 15-20 méterre gyalog megközelíteni őket: a vendégek arcán ilyenkor tükröződő élmény – ahogy mondani szokás – megfizethetetlen.

A keskenyszájú orrszarvú élőhelye kényesebb (rokonával szemben a zártabb bozótosokat kedveli, fásszárúak leveleit és rügyeit fogyasztja), természete kiszámíthatatlanabb, ezért monitorozása, megközelítése nagyobb elővigyázatosságot igényel. Érkezésem után néhány héttel telepítettek vissza az Amakhalába négy példányt a közeli Great Fish River rezervátumból: egyikük rögtön rátámadt az őt figyelő állatorvosokból és szafarivezetőkből álló csapat egyik járművére – ezután hosszú hetekig érvényben lévő, napi rendszerességgel frissített „no-go zónák” létesültek a park területén az állatok minél zavartalanabb beilleszkedésének elősegítése és az esetleges konfliktusok elkerülése érdekében.

Flórájának különleges jellemvonásai, lélegzetállító látképei, gazdag állatvilága méltán teszik érdeklődésre számot tartóvá az Amakhala rezervátumot: ott töltött időm során a WildEarth csapata készített bemutatófilmet a park szálláshelyeiről, a BBC stábja pedig a kígyászkeselyűről (*Sagittarius serpentarius*) forgatott természetfilmet, ingyen söröket ajánlva a szafarivezetőknek hasznos észlelésekért cserébe.

A parkban nyolc koncesszióba kiadott szálláshely működik, melyek profilja a rusztikus, huszadik század első felének hangulatát idéző szafarisátraktól a minden igényt kielégítő luxusapartmanokig terjed. A szálláshelyek mindegyike szerződötített szafarivezetőket alkalmaz, akik járműves, vagy ritkább esetben gyalogos szafarikon mutatják be a vendégeknek a rezervátum növény- és állatvilágát, s akik túlnyomórészt afrikáner családokból kerülnek ki, szemben a szinte kizárólag koszák alkotta kiszolgálószeméllyel (konyhán dolgozók, karbantartók, takarítók, szobalányok). Ők a rezervátum területén vagy szomszédságában olyan faluközösségekben élnek, amelyeket afféle „cselédfalvak” gyanánt hozták létre felmenőik számára a földbirtokos angol farmerek. Az ő életüket sok szempontból változtatta meg a föld rezervátummá nyilvánítása, és a vadgazdálkodásra, valamint ökoturizmusra való átállás. Megélhetésük feltételei átalakultak, hiszen kevesebb háziállatot tarthatnak, vadászniuk és fát vágniuk a korábbi gyakorlattal ellentétben tilos, illetve az oroszlán, elefánt, orrszarvú jelenléte miatt veszélyes is. Ugyanezen okból kifolyólag szabad mozgásukat is valamelyest korlátozva érezhetik a korábban a farmokon dolgozók, cserébe viszont magasabb jövedelemhez, jobb infrastruktúrához, oktatáshoz és egészségügyi szolgáltatásokhoz jutnak – ugyanakkor kiadásaik is megnövekednek, hiszen kisebb arányban termelhetik meg saját élelmiszereiket. A korábbi falusi közösségek szoros szociális és kulturális kapcsolatai a közös mezőgazdasági munkák és egyéb tevékenységek megszűnésével meglazulhatnak. Amíg a farmokon főleg férfiak dolgoztak, a turizmushoz kapcsolódó szolgáltatásokban (vendéglátás,

ajándékboltok stb.) a nők is egyenrangúan munkát vállalhatnak – ez persze otthoni kötelezettségeiket nem váltja ki, így legtöbb esetben extra terhet ró rájuk (Achieng et al, 2020).

Az apartheid ugyan harminc éve véget ért, azonban a sok évtizedes elnyomás a gazdasági egyenlőtlenségekből fakadó nagyban eltérő életesélyek formájában nehezen kitörölhető nyomot hagyott maga után. Mint láttuk, a gazdasági profilváltás sem aratott osztatlan sikert a koszák körében, a felszínen jól működőnek látszó munkamegosztás folytonosan jelenlévő dichotómiát takar, ami részükről esetenként – érthető módon – érezhető sértett büszkeséget, ellenszenvet szül, s ez könnyen rányomhatja bélyegét egy munkahely légkörére, ha mégoly kötelességtudó alkalmazottakból áll is (mint azt volt szerencsém elsőkézből megtapasztalni).

Munkaköröm itt az Amakhalában meglehetősen egyszerűen leírható volt: rendszeres reggeli gyalogos szafarik mellett alkalmanként lehetőség nyílt hosszabb terepi idegenvezetésekre is, amelyek során az éjszakát a rezervátum egy gyönyörű kilátást biztosító magaslati pontján egyszerűen, tábori ágyakkal felszerelt természetes barlangban töltöttük az arra vállalkozó vendégekkel. Ilyen körülmények között hajnalban az alattunk száz méter mélyen elterülő, fél oldalról meredek, kalderaszerűen emelkedő völgyhátakkal körülölelt füves síkság látványára és oroszlánüvöltésre ébredni garantáltan maradandó élményt jelent mindenki számára. Frissen „végzett” gyalogos szafarivezetőként a szabályoknak megfelelően egyedül nem vezettem csoportot, viszont egy arra hivatott mentor jelenlétében terepen töltött órák mind beszámíthatók (sőt szükségesek) a tapasztalatszerzési és vizsgafolyamat során – ez volt tehát az én „hasznom” mintegy „céhlegényként”. A napi 12-14 órás munkaidő nagy részét ezen felül a tábor takarítása, a vendégek kiszolgálása, a személyzet munkába és hazaszállítása, valamint speciális szolgáltatásként a vendégfogadó sátrak teraszán felállított, fával fűtött fürdődézsák vizének megfelelő hőmérsékletűre hevítése volt, amely feladat sajnos nem mindig bizonyult olyan egyszerűnek, mint amilyennek elsőre tűnhet – a vendégek néhányszor kénytelenek voltak langyos vízben kipihenni a délutáni szafari fáradalmait... *

Felhasznált irodalom

- Achieng, T., Maciejewski, K., Dyer, M., & Biggs, R. (2020). Using a Social-ecological Regime Shift Approach to Understand the Transition from Livestock to Game Farming in the Eastern Cape, South Africa. *Land*, 9(4).
- Cowling, N. (2024). Contribution of travel and tourism to Gross Domestic Product (GDP) in South Africa from 2005 to 2021. *statista.com (online)*.
- Dry, G. (2012). The face of green economy. *Wildlife Ranching*, 5(3), 16.
- Du Plessis, S. (1969). *The past and present geographical distribution of the Perissodactyla and Artiodactyla in southern Africa*. University of Pretoria. Kiadatlan disszertáció.
- Friedman, Y., & Daly, B. (2004). *Red Data Book of the Mammals in South Africa; a conservation assessment*. Johannesburg. CBSG-EWT.
- Furstenburg, D., Otto, M., van Niekerk, P., & Lewitton, D. (2022). Contribution of private game ranching and captive bred operations in South Africa to White rhino *Ceratotherium simum* species survival conservation. *biorxiv.org (online)*.

- Hayward, M. et al. (2007). The reintroduction of large carnivores to the Eastern Cape, South Africa: an assessment. *Oryx*, 41(2).
- Hayward, M., Banasiak, N., & Kerley, G. (2021). Ten Years on: Have Large Carnivore Reintroductions to the Eastern Cape Province, South Africa, Worked? *African Journal of Wildlife Research*, 51(1).
- Hoogendorn, G., Meintjes, D., Kelso, C., & Fitchett, J. (2018). Tourism as an incentive for rewilding: the conversion from cattle to game farms in Limpopo Province, South Africa. *Journal of Ecotourism*, 18(4).
- International Rhino Foundation. (2022). *State of the Rhino Report*.
- Jenkins, E., Silva-Opps, M., Opps, S., & Perrin, M. (2015). Home Range and Habitat Selection of a Reintroduced African Wild Dog (*Lycan pictus*) Pack in a Small South African Reserve. *African Journal of Wildlife Research*, 45(2).
- Lindsey, P., Alexander, R., Mills, M., Romanach, S., & Woodroffe, R. (2007). Wildlife Viewing Preferences of Visitors to Protected Areas in South Africa: Implications for the Role of Ecotourism in Conservation. *Journal of Ecotourism*, 6(1).
- Mangachena, J., & Pickering, C. (2023). Why are some animals popular with wildlife tourists: insights from South Africa. *Journal of Ecotourism*, 22(2).
- Parker, D. et al. (2023). The implications of large home range size in a solitary felid, the Leopard (*Panthera pardus*). *Journal of Mammalogy*, 104(6).
- Pulella, J. (2016). *Pathfinder - Illustrated for Nature Enthusiasts*. Kejafa Knowledge Works.
- van Hoven, W. (2015). Private Game Reserves in Southern Africa. In: R. van der Luim, M. Lamers, & J. van Wijk, *Institutional Arrangements for Conservation, Development, and Tourism in Eastern and Southern Africa*. Springer.

A szerzőről

Geográfus, jazz zenész, utazó, természetfotós

About the Author

Geographer, jazz musician, conservationist, nature photographer

@

balayska@gmail.com

English Abstract

Trails guiding in South Africa - A personal perspective of the ecotourism industry

Ecotourism and safari tours – due to its unique flora and fauna - have become one of the most significant pillars of the economy of South Africa. National parks and private game reserves provide business opportunity and employment for wide ranges of the society from lodge owners and managers to field guides, from ecologists, vets and researchers to local staff living in the rural countryside. This article intends to overview some of the general characteristics of the ecotourism of South Africa, introduces the guiding industry based on personal experiences and presents the Amakhala Game Reserve from a guide's point of view.